

NEKI PROBLEMI BOSANSKO-UGARSKIH ODNOSA

UDK 94(497.5:439)"13/14"
Izvorni znanstveni rad

U radu autor analizira ugarsko - bosanske odnose u drugoj polovici XIV. i početkom XV. stoljeća. Koristeći diplomatske izvore, autor govori o bosanskim dužnosnicima i posjednicima u Mađarskoj, o Ludvikovu osvajanju zapadne Bosne i njegovu pomaganju Tvrtku da učvrsti vlast u Bosni, te o ugarskim posjedima južno od Save u Žigmundovo vrijeme.

Srednjovjekovna Bosna bila je siromašna, rijetko naseljena i teško pristupačna planinska zemlja. Iako je bila bogata srebrom i drugim rudama, relativno je kasno uključena u europsku gospodarsku razmjenu, te se čini da do prvog razdoblja urbanizacije u Bosni ne dolazi prije 14. stoljeća. Usporedno s tim, u vrijeme dinastije Kotromanića, od 1322. godine, pojavljuju se prvi jasni tragovi državnog razvitka koji će uskoro, 1377. godine, dovesti do utemeljenja neovisnog kraljevstva.

Za svog znatno moćnijeg sjevernog susjeda, Ugarsku, Bosna je uglavnom bila od drugorazrednog značaja. Budući da su sami posjedovali dovoljno zlata i srebra, ugarski kraljevi nisu osobito bili zainteresirani za rudnike u Srebrenici, a također je geopolitička vrijednost Bosne u odnosu na ostale susjedne zemlje bila nedovoljna da bi oni sami željeli riskirati opasne poduhvate kako bi Bosnu podredili svome gospodstvu. Ipak, u pojedinim razdobljima kroz vijekove, bilo je trenutaka kada je Bosna igrala vrlo važnu ulogu u ugarskoj politici. No, i tada ne kao cilj za sebe, nego mnogo više kao sredstvo za postizanje drugih ciljeva.

Cjeloviti opis bosansko-ugarskih odnosa u suvremenoj mađarskoj historiografiji nije pobuđivao osobitu pažnju. Radovi južnoslavenskih povjesničara bili su pristupačni zbog jezičnih zapreka uvijek samo nekolicini stručnjaka, dok je ostalima nedostajalo čak i minimalno saznanje o središnjim problemima iz južnoslavenskih povijesti i topografije. Bilo je i istaknutih povjesničara koji se nisu jednom prevarili u razlikovanju Srebrnika i Srebrenice. Nepoznavanje povijesnih radova južnoslavenskih historiografija je to žalosnije što je većina tih radova napisana na visokom nivou suvremene medievistike, te su značajni kako zbog važnih spoznaja i utemeljenih analiza izvora tako i zbog pažljivih prosudbi i značajnih zaključaka. Prije svega, trebalo bi spomenuti sintezu srednjovjekovne bosanske povijesti Sime Ćirkovića čiji su zaključci uglavnom prihvaćeni u ovom radu, osim ako ovo razmatranje ne uputi na drugačije prosudbe.¹⁾ Od mađarskih povjesničara, izuzev

¹⁾ Sime Ćirković, *Istorija srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1964. (dalje: Ćirković).

njihova preminulog doajena Eleméra Mályusza, koji je u jednom članku pokušao razjasniti osobu zagonetnog bosanskog "kralja" Ikca³, može se spomenuti još samo studija Andrása Kubinyia o bosanskom kraljevstvu Nikole Iločkog⁴ u kojoj je autor utemeljeno izložio bitne zajedničke crte iz povijesti obiju zemalja. Upravo me je njegovo djelo i potaklo na istraživanje ove problematike.

U ograničenim okvirima ove studije nije, dakako, moguće izložiti čak ni kratak pregled bosansko-ugarskih odnosa u srednjem vijeku. Ograničiti ću se samo na spomen najpoznatijih, ali ne nužno i najvažnijih problema, koji zahtijevaju, s obzirom na do sada nepoznati ili nezapaženi materijal, novo istraživanje.

1. Bosanski dužnosnici i posjednici u Mađarskoj

Ne smije se bez zadržke tvrditi da je Bosna tijekom cijelog srednjeg vijeka bila vazalna zemlja ugarske krune. Od kojeg vremena i u kojoj mjeri se može govoriti o zbiljskoj ovisnosti bosanskih vladara o Ugarskoj, može se pokazati samo na temelju ozbiljnih istraživanja. Vremenska razdoblja u kojima se to može razmatrati prije svega su ona, u kojima su bosanska gospoda sa dobrima i službama stekla lena u brdovitim područjima Ugarske. Darovnice bosanskim vojvodama ove vrste nisu bila rijetka od razdoblja Anžuvina do kraja srednjeg vijeka, i služila su, kako se čini, dvostrukoj svrsi: nagraditi ih za njihovu dotadašnju i pridobiti za buduću lojalnost. Prvi primjer kako se to sredstvo koristilo dolazi upravo iz Bosne. Ban Stjepan II. Kotromanić javlja se godine 1343. kao župan županije Tolna.⁴ On je obavljao ovu službu, kao što je tada bio običaj u Ugarskoj, preko svoga namjesnika, podžupana Pribislava, koji je očito bio južnoslavenskog podrijetla. Pribislav je potvrđen kao podžupan Tolne u razdoblju od 1. ožujka 1342. do kolovoza 1343. godine.⁵ U ovoj službi Pribislava je naslijedio neki Martin, koji sebe također naziva "podžupan bana Stjepana" i obavlja ovu službu od listopada 1344. do kolovoza

³ Elemér Mályusz, "Ikach rex Bosnensis", u: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 14, Budapest 1968., str. 259-267.

⁴ András Kubinyi, *Die Frage des bosnischen Königtums von Nikolaus Ujlaky Pitanje bosanskog kraljevstva Nikole Iločkog*, u: *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 4, Budapest 1958., str. 376-379.

⁵ *Nos magister Perbizlaus vicecomes Tolnensis viri magnifici Stephani bani de Bazna et quatuor iudices nobilium dicti comitatus ... Datum in Gurbeu, feria secunda proxima post festum sancti regis, anno domini Mo CCCo Xlmo tertio*. Magyar Országos Levéltár [Mađarski državni arhiv] (dalje: MOL), A Mohács előtt gyűjtemény [Zbirka dokumenata starijih od 1526.] sign. (dalje: DL) 40919.

⁶ DL 76657; *A nagykálói Kálly-csanád levéltára Arhiv obitelji Kálly od Nagykálóa*, Budapest 1943., (dalje: Kálly), br. 687, 688.

1345. godine.⁶⁾ Istovremeno je bio i podžupan susjedne stolnobiogradske županije (mađ. Fejér), također u ime bana Stjepana. U ovoj se službi javlja u siječnju 1348. godine.⁷⁾ Dakle, u četrdesetim godinama XIV. stoljeća, točnije od 1342. do 1348. godine, ban Stjepan obnašao je službu župana u dvije ugarske županije. Vjerojatno je njegovo službovanje trajalo duže, ali se ono može odrediti samo otprilike. Posljednji poznati župani obiju županija prije njega bila su ugarska gospoda iz obitelji Paksi koji su obavljali ovu službu do prosinca 1339. godine. Sljedeći župan nakon njega spominje se u travnju odnosno u lipnju 1354. godine. Stoga je prilično vjerojatno, da je ban Stjepan obje službe dobio od kralja Karla I. 1340. godine i obnašao ih do svoje smrti 1353. godine.

Nekoliko desetljeća kasnije, u lipnju 1394. godine, kada je, nakon dugotrajnih sukoba, došlo do sklapanja mira između kralja Žigmunda Luksemburškog i Tvrtkovog nasljednika Dabiše, ranija praksa je obnovljena. Vjerojatno je dio ugovora bila i pogodba da kralj Dabiša dobije upravu nad županijom Šomod (mađ. Somogy) kao ugarski dostojanstvenik. Ovu je službu obnašao do svoje smrti u rujnu 1395. godine.

Sljedeća osoba iz Bosne, koja se pojavljuje kao posjednik dobara u Ugarskoj, bio je brat velikog vojvode Hrvoja, ban Vuk Vukčić. Hrvoje, ranije predvodnik hrvatskih pobunjenika u njihovom sukobu protiv Žigmunda, priznaje se Žigmundovim vazalom kako je poznato iz njegove isprave sastavljene 23. kolovoza 1393. godine u njegovoj utvrdi Zvečaj.⁸⁾ Vuk se još neko vrijeme borio na strani braće Horvat u Hrvatskoj, ali je 1394. godine doživio poraz kod Krina i morao se pokoriti ugarskom kralju. Žigmund ga je pokušao privezati uza se darivanjem dobara. Prije kolovoza 1396. godine Žigmund je Vuku darovao utvrde Krupu i Ostrožac na Uni,⁹⁾ i otprilike istovremeno kraljevsku utvrdu Veliki Kalnik (mađ. Nagykenlék) u sjevernoj Slavoniji. Vukov kaštelan imenom Dragoš postavljen je tamo u travnju 1397. godine.¹⁰⁾

⁶⁾ Kállay, br. 777, 988.

⁷⁾ Listina poglavarstva stolnobiogradske županije od 14. siječnja 1348. godine. *Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeö. A zichi és vasonkeöi gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*, ur. Imre Nagy et al., sv. II, Pest 1872., str. 291. Original: DL 76875.

⁸⁾ *In castro Zuchan*, György Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, sv. X/2, Budae 1834., str. 158. Često su se ova imena čitala kao Ličani ili Lučari kod Sinja (tako Ferdo Šišić u: *Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba*, Zagreb 1902., str. 92. Isti također u: *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.*, knj. 1, Sarajevo 1942., str. 357). Ali, u originalu -DL 9108 - stoji jasno *Zuchan*.

⁹⁾ Lajos Thallóczy - Samu Barabás, *Codex diplomaticus comitum de Blagay. A Blagay-család okmánytára*, Monumenta Hungariae historica - Diplomataria, sv. XXVIII, Budapest 1897., (dalje: Blagay) str.187.

¹⁰⁾ Tadija Smitičkias, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, vol. XVIII, Zagreb 1990., str. 206-208. (dalje: CD).

To je jedini izvor u kojem se Vuk spominje kao posjednik Kalnika. Sljedeći kaštelani do ljeta 1405. godine svi imaju slavenska imena, te se stoga može smatrati da su i oni bili namjesnici Vuka i njegovih nasljednika. Kao takvi se pojavljuju Petar Valković (listopad 1399)¹¹⁾ Andrija Strezivojić (veljača do lipanj 1404)¹²⁾ i Tvrdislav Galešić (ožujak 1405)¹³⁾ Već u listopadu 1405. nalazimo Veliki Kalnik opet u rukama kralja, kada je za kaštelana postavljen Bartolomej Fanchi od Grdjevca (*de Gordova*), sin slavonskog bana Ladislava.¹⁴⁾ Kako se čini, 1405. godine i Ostrožac je ponovno u vlasti kralja, jer u veljači 1406. godine nalazimo u službi Žigmundovog kaštelana bivšeg podmeštra kraljevskih jelonoša (*vicemagister dapiferorum*) Jakova Orosza od Cseba¹⁵⁾. Poznato je da je Žigmund u isto vrijeme, tj. u ljeto 1405. godine, pokušao povratiti i Krupu što mu je uspjelo tek godinu kasnije.

Sam Hrvoje bio je, poslije poklonstva kralju početkom 1409. godine, bogato nagrađen dobrima u Južnoj Ugarskoj. Bio je potvrđen i u posjedovanju Donjih Kraja (*partes inferiores*), županija Vrbasa i Sane kao i gradova Vrbasa i Kozare, kojima je gospodario od 80-ih godina XIV. stoljeća. Osim toga dobio je i grad Požegu sa županijskom čašču, te kraljevski posjed Segesd u županiji Šomod¹⁶⁾. Kao župan Požege javlja se sve do studenoga 1412. godine, a kao podžupan spominje se neki Vlatko ili Lack.¹⁷⁾ Očito je izgubio ove posjede u lipnju 1413. godine, kada je pao u kraljevu nemilost zbog nasrtaja na Sandalja Hranica.

U prvom desetljeću XV. stoljeća pojavljuje se još jedan bosanski vlastelin, vojvoda Vukmir Zlatonosović, kao posjednik dobara u Ugarskoj. Vjerojatno od svibnja 1415. do kolovoza 1420. godine on je posjedovao, iako ne kao nasljedno dobro već kao kraljevski *honor*,¹⁸⁾ tvrđi grad Đurđevac (mađ. Szentgyörgy), kojem je pripa-

¹¹⁾ *Petrus Walkovich*. Signatura u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje AHazu): D-VIIa-110. Autor je dokumente koristio prema: MOL, A diplomatikai fényképgyűjtemény (Zbirka diplomatskih fotokopija), sign. (dalje DF) 230772.

¹²⁾ ... *filius Strezivoy*. AHazu: D-VIIb-30 (DF 230839), D-VIIb-32 (230841), D-VIIb-35 (230843). Poznat je kao od Obručana. Bio je posjednik Buševca u Slavoniji. Vidi: Blagay, str. 212, 233.

¹³⁾ *Terdizlaus Galesich*. AHazu: D-VIIb-39 (DF 230847).

¹⁴⁾ AHazu: D-VIIb-42 (DF 230850).

¹⁵⁾ DL 9157. Opiširan mađarski regist u: Elemér Mályusz, *Zsigmondkori oklevéltár* (Diplomatarij Žigmundovog razdoblja) (dalje ZsO), sv. II, Budapest 1956-58., br. 4448.

¹⁶⁾ Župnik Segesda molio je kralja za potporu *adversus Balsa filium Heruoe illustris principis domini ducis*. Original u: Slovensky národný archív - Bratislava (dalje: SNA), Hodnovremné miesto leleský konvent (dalje: Leles), god. 1412, br. 33 (DF 220602). Mađarski regist: ZsO, sv. III, br. 1687.

¹⁷⁾ AHazu, D-VIII-21 (DF 230921). Mađarski regist: isto, br. 2932.

¹⁸⁾ *Honor* označava vrstu posjeda podjeljenog od kralja nekom visokom dužnosniku kraljevstva za trajanja njegove službe. Vidi: Pál Engel, "Honor, vár, ispánság. Tanulmányok az Anjou-királyság kormányzati rendszérérol" (Honor, grad, županija. Studije o upravnom sustavu anžuvinskog kraljevstva), *Széladak*, sv. 116, Budapest 1982., str. 880-920. Urednički sažetak na engleskom: isti, "Honor, castrum, comitatus. Studies in the Government System of the Angevine Kingdom", *Questiones Medii Aevi novae*, vol. I, Warszawa 1996., str. 91-100. (Op. prev.).

dao jedan od najvećih posjeda u Slavoniji. Kao njegovi kaštelani spominju se u tri isprave Franko odnosno Vukašin i Radošin.¹⁹⁾ Ne zna se, kada i zašto je Vukmir dobio ovaj posjed, ali je poznato da je grad bio u njegovom posjedu i nakon 1420. godine, vjerojatno do njegove smrti 1425. godine,²⁰⁾ kada ga je kralj poklonio jednom ugarskom velikašu.

Na koncu Žigmundove vladavine i kralj Tvrtko II. je bio nagrađen dobrima u Ugarskoj. Prema jednom popisu kraljevskih dobara u Ugarskoj, sastavljenom sredinom 1437. godine, Tvrtko je posjedovao gradove Veliki i Mali Kalnik kao kraljev zalag.²¹⁾ Zasigurno su oba kaštelana, Pavao Stančić (*Paulus Stanchich*) i Vardiski Vikić (*Vardisky Wlkych*), koji se spominju u svibnju 1436. godine, bili njegovi ljudi,²²⁾ a to su bili i Stjepan Gusaković (*Stephanus Guzakoych*) i Vikić Mirohnić (*Wlkych Mirohnych*), koje je Tvrtko imenovao kaštelanima tih utvrda u travnju 1439. godine.²³⁾ Tvrtko je oba posjeda mogao dobiti 1435. godine kao nadoknadu, jer je pomagao borbu Matka Talovca protiv Turaka, a osim toga je ustupio Žigmundu Jajce i druge utvrde.

2. Osvajanje zapadne Bosne od strane kralja Ludovika I. (1356.-1363.)

Do sredine XIV. stoljeća ugarski kraljevi nisu pokazivali znakove težnje proširenja direktnog gospodstva ugarske krune na bosanske zemlje. U to su vrijeme Ugarskoj pripadale samo županije Dubica, Vrbas, (mađ. *Orbász*) i Sana zajedno s utvrdama Vrbas (Vrbaški grad, mađ. *Orbászvár*), Kozarac (tada Kozara) i Mrin, koji su preko kraljevskih župana i kaštelana bili podređeni neposrednom gospodstvu krune.²⁴⁾

¹⁹⁾ *Frank castellanus viri magnifici Wkmerii vojvode per ipsum in castro Zenthgyurgh vocato constitutus*. Isprava od 22. svibnja 1415. godine. DL 43282. Frank, kaštelan vojvode. Isprava od 25. listopada 1417. godine. AHAZU: D-VIII-72 (DF 230971). *Sigismundus ... fideles nostros dilectos magnificos Wlkmeros vojvode vel eo absente Wakasyn et Radosyn castellanis suis per ipsum in castro nostro Zenthgyurgh vocato constitutus*. Isprava od 29. kolovoza 1420. godine. DL 12826.

²⁰⁾ Početkom 1424. godine on je bio bolestan, a umro je poslije 26. listopada. Usp. Mihajlo Dinić, *Rudarstvo*, sv. I, str. 39 i dalje.

²¹⁾ U popisu *castra impignoratio* nalaze se *castra maius et minus Kemlek apud regem Boznae*. Vidi: Engel Pál., *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban* [Veze kraljevske vlasti i aristokracije u žigmundovo doba] (dalje: Engel, *Királyi hatalom*), Budapest 1977, str. 202.

²²⁾ DL 44086.

²³⁾ DL 13365.

²⁴⁾ Kao posjed ugarskih kraljeva Mrin je dokumentiran 1343., 1344. i 1376. godine (1376: *Nicolaus filius Martini, comes et castellanus de Meren*, u: Kaptolski arhiv Zagreb, *Acta loci credibilis* (I), 20 (DF 255669)). O utvrđi Kozarac prvi navodi postojbe od 1360. godine. Zbog svog zemljopisnog položaja vjerojatno je pripadala Ugarskoj.

Utvrdna Vrbaš, u razdoblju od 1334. do 1383. godine više puta ugarski posjed, najčešće je bila smješтана na područje današnje Banja Luke.²⁵⁾ Međutim, danas je sasvim jasno da se ova utvrda nije nalazila na tom mjestu, već sjeverozapadno, u dolini Vrbaške u blizini današnjeg mjesta Podgradci, kojeg samo ime upućuje na postojanje utvrde.²⁶⁾ Utvrda Mrin nalazila se u dolini Sane u blizini Kljevaca, i mogla bi biti istovjetna s današnjim ostacima Kamička.²⁷⁾

Stanje se promijenilo 1356. godine kada je kralj Ludovik učvrstio svoju vlast u južnoj Hrvatskoj i istovremeno započeo presudni rat s Mletačkom republikom oko vlasti nad jadranskom obalom. Godine 1355. Omiš i 1356. Klis su pali u ugarske ruke, čime je kralj zadobio kontrolu nad unutrašnjosti Hrvatske, a time i prema graničnim područjima u zapadnoj Bosni. To je za Ugarsku bilo od prvorazrednog značenja. Još je važnije bilo kontroliranje ovih područja, budući da je Tvrtko preko svoje majke Jelene Šubić bio povezan s hrvatskim protu-ugarski nastrojenim velikašima. Godine 1356. došlo je do ugarskog zaposjedanja Huma, a potom i do sporazuma u Đakovu u srpnju 1357. godine između Ludovika i Tvrtka prema kojem je, doduše, Tvrtko potvrđen u vladanju nad Bosnom i Usorom, ali je istovremeno Ugarskoj morao prepustiti zapadne dijelove Bosne do crte Vrbaš – Neretva. Pravni temelj ugarskog napredovanja bio je u Ludovikovoženidbi s bosanskom princezom, pa je on dotična područja stekao kao miraz svoje žene.

Područje koje je na taj način došlo pod ugarsku vlast, nalazilo se većim dijelom u posjedu bosanskih i hrvatskih vlastelinskih obitelji, prije svega nasljednika Hrvatina, čiji su sinovi bili 1325. godine potvrđeni kao gospodari utvrde Ključ na gornjem toku Sane. Kako bi osigurao svoju vlast, Ludovik je sada također morao ukloniti neke velikaše. Ludovik je to činio na djelotvoran način, kako je to uspješno radio i njegov otac, naime kroz zamjenu posjeda. Na taj su način na pr. Gisingovci (mađ. Kőszegi) godine 1339. premješteni s područja zapadno-ugarske granice u središte zemlje,²⁸⁾ a isti je postupak primjenjen 1347. godine kada je Ludovik odstranio Šubiće, pretke obitelji Zrinski - Zrínyi, iz Ostrovice u Slavoniju. Sada je, pak, bio red na zapadno-bosanskoj vlasteli. Prvi je Grgur Galešić iz Livna morao

²⁵⁾ Tako na pr. Ferdo Šišić, *Povijest hrvatskih zemalja Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do godine 1463.*, knj. I, Sarajevo 1942., zemljovid na str. 377; Hamdija Kreševljaković, *Stari bosanski gradovi*, u: *Naše starine* 1, 1953., str. 26 (dalje: Kreševljaković); Ćirković, zemljovidni na str. 162 i 217.

²⁶⁾ Potrebno je ukazati da je na poznatoj karti Lazara iz 1528. godine grad smješten otprilike u ovaj kraj, ali se zasigurno nije nalazio na Vrbašu. Istovjetan je sa ruševinama Marijin Grada (u blizini Gornjih Podgradca). *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1988., br. 3.96. (dalje: ALBH).

²⁷⁾ Franz Miklosich, *Monumenta Serbica*, Vindobonae 1858., str. 438; Usp. Kreševljaković, str. 28.

²⁸⁾ Usp. Pál Engel, *Die Güssinger im Kampf gegen die ungarische Krone* [Gisingovci u borbi protiv ugarske krune], u: *Die Güssinger* [Gisingovci], ur. Heide Dienst i Imtraut Lindeck-Pozza, Eisenstadt 1989., str. 99.

predati svoju utvrdu Bistrica u zamjenu za posjed Čava (kasnije Bužim) u Slavoniji.²⁹ Godine 1357. ili 1358. na sličan način, jedan ogranak obitelji Hrvatinić, gospodari utvrda Greben na Vrbasu i Glamoča u Krajini, morao je prihvatiti posjed Dobra Kuća u Slavoniji umjesto navedenih.³⁰ Jedan od tih Hrvatinića, zvan Nelipac, sin Pavla od Grebena, bio je začetnik poznate plemićke obitelji Nelepić od Dobre Kuće, koja je djedovsku utvrdu morala izgubiti u vrijeme vladavine kralja Matije Korvina.³¹ Vjerojatno je 1356. godine, ili možda nešto kasnije, došlo do sklapanja ugovora o zamjeni, poznatom iz kasnije isprave, kojim hrvatski magnat Ivan Nelipčić predaje ugarskom kralju utvrde Imotski i Novi.³² U rukama Leustahija Paksija, bana Slavonije, nalazi se od 1361. godine također stara i važna utvrda Glaž (mađ. Galas).³³ Moguće je da je ovu utvrdu ugovorom iz 1357. godine Tvrtko predao pod ugarsku vlast.

Pitanje, gdje se nalazilo ovo mjesto, zanimalo je mnoge povjesničare.³⁴ Bez sumnje, Glaž treba tražiti u sjeverozapadnom dijelu Bosne. No, dosadašnji prijedlozi, prema kojima bi ova utvrda bila smještena na obali rječice Ukline, nisu uvjerljivi. Čini se da je Glaž od samih početaka bio središnje mjesto, pa je stoga morao biti smješten na lakše dostupnom mjestu. Ova je utvrda jedna od malobrojnih bosanskih utvrda koje se spominju već sredinom XIII. stoljeća. Ona je već tada bila utvrđen grad. Podno nje već je tada bilo naselje kroz koje je prošao kralj Bela IV. i tamo izdavao isprave. Kao župa, Glaž je 1334. godine pripadala Zagrebačkoj biskupiji, a pod utvrdom je, do sredine XV. stoljeća, bilo i trgovište s tjednim sajmom. Od tog vremena nema tragova o Glažu, iako je mjesto takvog značenja teško moglo odjednom nestati. Začudo, rješenje koje se nameće poslije svih ovih promišljanja, naime, da je Glaž identičan s kasnijom Banja Lukom koja se prvi puta pojavljuje 90-ih godina XV. stoljeća, nije se nikad iznosilo, očito stoga što se Banja Luka često željela poistovjećivati s Vrbaškim gradom.

²⁹ CD XII, str. 376.

³⁰ U ožujku 1357. godine bili su Grgur i Vladislav Pavlović, sigurno i Grgur Stjepanović još *nobiles de Greben et de Dlanuch*. Ali, u travnju 1358. kao posjednika ove utvrde nalazimo Grgura Pavlovića Hrvatinića *de Dobrakuchya*. DL 100071. Iz jedne isprave kralja Ludovika od 1365. godine doznajemo da su njegova braća Gotelav, Nikola i Nelipac Pavlović od Dobre Kuće dobila grad od kralja u zamjenu. DL 100103.

³¹ O ovoj obitelji vidi: Dezső Csánki, *Körösmegeye században* [Križevačka županija kroz stoljeća] Budapest 1893., str. 45 (dalje: Csánki). Bogati materijal o ovoj obitelji nalazi se u registima arhiva obitelji Pongrácz. Vidi: János Karácsonyi, "Oklevél kivonatok a szentmiklósi és óvári gr. Pongrácz család levéltárából" [Regesti isprava iz Arhiva grofovske obitelji Pongrácz od Szentmiklósa i Óvára] *Történelmi Társ.*, Budapest, god. 1896., str. 505; god. 1897., str. 513, str. 680.

³² Godine 1372. CD XIV, str. 440.

³³ CD XIII, str. 101.

³⁴ Ferdo Šišić, *Hrvoeje*, str. 5; Djuro Mazalić, "Kraći članci i rasprave, 4. Gdje je ležao grad Glaž", u: *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Nova serija, 4-5, Sarajevo 1950., str. 224-230.

No, vratimo se na našu temu. Najveći granični vlastelinski posjedi Bosne od Glaža do Drijeva, to znači od Banja Luke do ušća Neretve, nalaze se od 1358. godine u neposrednoj vlasti ugarskih kraljeva. Preostalo je još samo, kako se čini, stjecanje dviju utvrda, Ključa na Sani i Sokola na Plivi, pritoku rijeke Vrbasa. Obje utvrde bile su u posjedu gospode iz obitelji Hrvatinić, koji, kako se čini, nisu bili skloni slijediti primjer svojih rodaka i predati svoje utvrde Ludoviku. To je mogla biti okolnost, koja je zahtijevala osobno uplitanje kralja i motivirala njegov pohod protiv Bosne u ljeto 1363. godine. Tome odgovaraju i izrazi korišteni u kraljevskoj kancelariji, da će se provesti akcija protiv "nekih pobunjenika".³⁵⁾

Glavni cilj pohoda bio je očigledno presijecanje prolaza između utvrda Ključa i Sokola. Time se može razjasniti i neobičan kraljev ratni plan. Obično, kada je sama Bosna bila protivnik, ugarske vojske dolazile su ili dolinom Bosne ili dolinom Dri-
ne. Sada je, pak, bio poslan samo jedan dio armije na čelu s palatinom Nikolom Kontom i ostrogonskim nadbiskupom Nikolom Apátijem protiv samog Tvrtka. Oni su do rujna opsjedali utvrdu Srebrnik u sjevernoj Bosni bez uspjeha, i, štoviše, zapali u takve nevolje da se izgubio kraljevski pečat koji je čuvao nadbiskup kao nositelj službe nadkancelara.³⁶⁾ Kao Ludovikov glavni neprijatelj, ovaj se puta nije pojavio sam ban, već njegovi nekadašnji vazali, pa se tako glavnina vojske pod osobnim vodstvom kralja okrenula protiv njih. Ludovik se kretao, kako se čini, uz rijeku Vrbas, te je prvi pohod izvršio na utvrdu Sokol, koja je bila uspješno branjena od njenog gospodara – Vukca Hrvatinića. Ludovik se morao, nedovršena posla, povući. Više je uspjeha Ludovik imao s drugim Hrvatinićem, gospodarom Ključa Vlatkom Vukoslavićem, kojeg je prilikom povratka prisilio na predaju njegove utvrde. Vlatko je u zamjenu odmah dobio posjed Bršljanicu u sjevernoj Slavoniji.³⁷⁾ Njegovi nasljednici, poznati kao Vlatkovići, izgubili su ovaj posjed 1391. godine, ali su kasnije ponovno zadobili jednu trećinu. Kada je obitelj je izumrla, 1475. godine, bili su gospodari Slobostine i dvorca Mogor, koje su sami izgradili.³⁸⁾

Zajedno s Vlatkovićima spominje se 1394. godine *Paulus filius Pauli de Pech* koji je, kako se čini, bio s njima u rodbinskim vezama.³⁹⁾ On je sigurno istovjetan s ka-

³⁵⁾ O ovom pohodu vidi također: Šitić, *Hrvoje*, str. 16 i dalje.

³⁶⁾ Posljednji je puta pečat bio korišten 27. svibnja, dakle 1 mjesec prije kraljeva odlaska. Ovo upućuje na zaključak da su se oba pohoda, onaj kraljev te palatina i nadkancelara, dogodila istovremeno, a ne jedan za drugim.

³⁷⁾ Ludovik je svoj mandat ostavio Vlatku od Ključa za omeđivanje posjeda Bršljanica. To je bilo 13. srpnja u kraljevom logoru postavljenom kod rijeke Sane. CD XIII, str. 296. Ugovor o zamjeni, a to znači predaja Bršljanice za Ključ, spominje se i u neobjavljenim ispravama iz 1363. i 1364. godine. DL 100091, 100092, 100096.

³⁸⁾ Usp. Csánki, str. 28, 31 i dalje.

³⁹⁾ ZsO, Bd 1, br. 3638 (DL 7977).

snijim banom Hrvatske i Slavonije Pavlom od Peći (umro 1409. godine), no njegovo podrijetlo do danas ostaje genealoška zagonetka. Potrebno je još primijetiti da se jedan od Vlatkove braće zvao Pavao o kojem, osim imena, ništa pobliže nije poznato. Moje je mišljenje da u osobi Pavla treba tražiti nepoznatog oca slavonskog bana Pavla. Čini se da se Pavao s Vlatkom 1363. godine preselio u Slavoniju, pošto je njegov sin Pavao imenovan banom, gdje je kao nagradu dobio kraljevski grad Peć (Pećigrad). Neuspješna vojna protiv jednog nebitnog bosanskog magnata, ako i nije bila poraz u pravom smislu te riječi, mogao je u Ludoviku izazvati neugodan osjećaj, koji bi najradije želio zaboraviti. Tako je kasnije i njegov biograf Ivan Kükülleli s gorčinom prešao preko ovog događaja.⁴⁰ Kralj je, na mudar način, mimo prihvatio ovaj fijasko i više se nije vraćao na ovu temu. Sokol je ostao u rukama Vukca koji je, dapače, zbog hrabre obrane dobio od svog lenskog gospodara Tvrтка ovu utvrdu u posjed. Kasnije je Vukac ovu utvrdu predao u nasljeđe svom slavnom sinu Hrvoju Vukčiću. I sam ban bio je bespomoćan nekoliko godina, budući je i sam bio prisiljen moliti za pomoć svoje ranije neprijatelje.

3. Ugarska pomoć Tvrtku

Kronologija i tijek događaja koji slijede vrlo su složeni što se očituje i u južnoslavenskim historiografijama⁴¹ u kojima se diskusija o tome nipošto ne smiruje. Tvrdi se, između ostalog, da je Tvrтка u veljači 1366. godine maknuo s vlasti njegov mlađi brat Vuk, te da je zatim Tvrtko pobjegao ugarskom kralju s čijom je pomoći ponovno zasjeo na vladarski tron. Sve se to dogodilo, navodno, tijekom nekoliko tjedana, budući da je već krajem ožujka pisao iz Bosne (*Bosina*) u Veneciju da je u svojoj zemlji, uz pomoć Ludovika, ponovno zavladao, "iako ne potpuno" (*licet non in toto*). Tvrtko se u tom pismu potpisao kao "Božjom i milošću našeg kralja Ludovika ban Bosne".⁴² U kolovozu iste godine nagradio je Vlatka Hrvatinića za iskazanu hrabrost i vjernost u borbi protiv ugarskog kralja, davši mu utvrdu Sokol. Znamo da su i poslije toga zadugo trajali unutrašnji sukobi, između Tvrтка i njegovog brata, sve dok se Tvrtko od sredine 1367. godine za duže vrijeme zadržao u

⁴⁰ On je, naime, spomenuo samo gubitak kraljevskog pečata što nije mogao izbjeći budući da je zbog toga 1364. godine slijedila cjelovita potvrda kraljevskih privilegija.

⁴¹ O događajima u razdoblju 1366-67. godine vidi: Vladimir Čorović, *Historije Bosne*, str. 290-294. Vidi isti: *Tvrtko*, str. 21-29.

⁴² Šime Ljubić, *Listine o odnosajih između južnoga Slavensva i Mletačke Republike*, sv. IV, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, knj. 4, Zagreb 1874., str. 84. U drugom izdanju vidi: Gusztáv Wenzel, *Magyar diplomaczi emlékek az Anjou-korból* (Dokumenti o ugarskoj diplomaciji iz anžuvinog razdoblja) sv. II, Monumenta Hungariae historica, IV. odsjek, knj. 2, Budapest 1875., str. 647.

Dubrovniku. Tada su se i Dubrovčani očitovali kao da u Bosni još uvijek postoje dva bana, Tvrtko i Vuk.

Treba zapaziti kako nevjerovatno zvuči cijela priča u gore navedenom obliku. Naime, niti jednom nije Ludovik imao snagu da povрати Bosnu pod Tvrtkovu vlast u samo mjesec dana, tijekom veljače i ožujka. Kada se uspoređuju kronološki podaci o većini ugarskih vojni u XIV. i početkom XV. stoljeća uvida se da je takav pohod zahtijevao barem 2 do 3 mjeseca, ne računamo li vrijeme potrebno za put bana u Ugarsku, za njegovo primanje na dvoru, njegovo poklonstvo kao vazala, te s tim povezane neophodne pregovore. Potpuno jednako je nemoguće da je vraćanje Tvrtka na prijestolje bila gotova činjenica već u ožujku 1366. godine. Vjerojatnije je da se u ono vrijeme dogodila ograničena vojna akcija o kojoj je ban poslao Veneciji vjerojatno suviše optimističan izvještaj. Odlučnu ugarsku ofanzivu, kojom je Tvrtko ponovno došao u stvarni posjed svojih zemalja, treba datirati u nešto kasnije vrijeme.

Dok se u ugarskim izvorima ne mogu naći potvrde o ugarskoj vojsci u Bosni u ožujku 1366. godine, oni daju podatke o jednom velikom pohodu u Bosnu, koji je uslijedio otprilike dvije godine kasnije. U bosanskoj historiografiji ova akcija ostala je nezamijećena. U prosincu 1367. godine bio je objavljen opći proglas i svi su sudbeni procesi, kako je bilo uobičajeno u takvim slučajevima, bili odgođeni do svršetka ratnog stanja. Dan tzv. "vojnog mira" (*residentia exercituaalis*) koji je bio proglašavan nekoliko tjedana nakon svršetka sukoba, ovoga je puta održan 1. svibnja 1368. godine, pa su se prema tome ratni sukobi odvijali u razdoblju od mjeseca siječnja do ožujka iste godine. Poznato je samo da je ugarska vojska išla na Bosnu (*versus Boznam*), ali ništa se ne zna o tijeku, uzroku i cilju rata kao i je li bio vođen za podršku ili protiv Tvrtka.⁴³ Budući da je bio objavljen sveopći poziv na vojnu, to jasno ukazuje na pothvat od velikog značenja. Stoga mislim da se radi o pohodu koji je Ludovik, kako pokazuju i drugi izvori, poveo kao podršku Tvrtku i time ga potvrdio u stvarnom gospodstvu nad Bosnom. U prilog ovakvoj interpretaciji govore i podaci iz izvora, a prema kojima se kralj u studenome uputio sa sjevera u južne krajeve. Ovdje se, u Koprivnici u Slavoniji, zadržao sve vrijeme do objave poziva.⁴⁴ Po svojoj prilici, u Koprivnici je kralj primio bosanskog bana kako bi pre-

⁴³ Mór Wertner, "Nagy Lajos király hadjáratai (1342-1382.)" (Vojni pohodi kralja Ludovika Velikog), *Haditörténelmi Közlemények* 19, 1918., str. 236. Usp. također isprave erdeljskog vojvode Imre iz 1370. godine koje se tiču procesa koji *in quindenis residentie exercitus versus Boznam moti et ad octavas festi beati Georgii martiris anno domini MCCCLX octavo preteriti proclamate* što znači da je bio vođen 15. svibnja 1368. godine pred sudom tadašnjeg vojvode Nikole. DL 41820.

⁴⁴ Veliki kraljevski pečat tamo se nalazio 15. prosinca. DL 73725.

govarali o uvjetima ugarske pomoći. Krajem siječnja kralj se na povratku zaustavio u Višegradu, a potom je otišao u Budim,⁴⁵⁾ te stoga nije osobno sudjelovao u ovom pohodu.

4. Ugarski posjedi južno od Save u vrijeme kralja Žigmunda

U vrijeme sukoba stranaka koje su se pojavile u Ugarskoj poslije Ludovikove smrti, ugarski posjedi u zapadnoj Bosni bili su izgubljeni. Samo se jedan događaj cijelog tog procesa može datirati, naime onaj pada utvrde Greben koja se 1385. godine predala u vlast Hrvoja. Kratko prije tog vremena i utvrda Vrbas bila je u rukama slavonskog bana, ali u devedesetim godinama XIV. stoljeća nalazi se, jednako kao i Kozarac, u posjedu Hrvoja Vukčića. On je već tada možda zauzeo i Ključ. Godine 1398., pošto je Hrvoje zauzeo i Dubičku županiju, Žigmund je bezuspješno pokušao povratiti ove utvrde, kao i Vrbas. Međutim, Vrbas je u Hrvojevom posjedu ostao do 1413. godine. Nakon 1385. godine teško bi bilo govoriti čak i o ostacima ugarskog gospodstva u ovim jugozapadnim područjima. Tako je na koncu Žigmundove vladavine postojalo u Ugarskoj samo nejasno sjećanje na nekadašnje gospodstvo u ovim krajevima.⁴⁶⁾

U sjevernoj Bosni također nema nikakvih tragova o ugarskom utjecaju prije 1404. godine. Doduše, Žigmund je sredinom srpnja 1394. godine ušao u utvrdu Dobor, gnijezdo pobunjenika Ivana Horvata, kako bi ga osvojio.⁴⁷⁾ Nakon osvajanja utvrde Žigmund ju je spalio, napustio i povukao se iz ovog područja. U razdoblju poslije 1398. godine, kada je Hrvoje pristao uz kralja Ladislava Napuljskog i time ponovno postao neprijatelj Žigmunda, u izvorima ponovno nailazimo na podatke o nizu manjih sukoba između njih dvojice. Iz svih vijesti u tim izvorima jasno proizlazi da je ugarska granica tada išla duž Save. Kralj Žigmund i njegovi baruni podigli su na tom području jednu liniju manjih utvrda, uglavnom poznatih kao *castella*, koji su, kao mostobrani, trebali služiti u obrani od Hrvojevih napadaja.⁴⁸⁾

⁴⁵⁾ Od 22. siječnja do 7. veljače veliki kraljevski pečat se nalazi opet u Višegradu. DL 27141, 5641.

⁴⁶⁾ *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301-1457*, ur. Ferenc Döry et al., Budapest 1976., str. 416.

⁴⁷⁾ Ovaj događaj do sada je smještan u mjesec lipanj. Vidi: Ćirković, str. 174. Ovo datiranje sada se može potvrditi prema jednom neobjavljenom pismu koje je kralj sastavio 20. srpnja 1394. godine *sub castro Dobro*. Hrvatski državni arhiv - Zagreb, Documenta mediaevalia varia, br. 890 (DF 219406).

⁴⁸⁾ 3. kolovoz 1400. godine. Nikola Gorjanski, ban Hrvatske i Slavonije, nalazio se *in obsessione et expugnatione castelli seu bastite Nebojze vocati, per homines Heruoye vanyade fraudulententer recepti et occupati* (HDA, Obitelj Várady-Kasztellány / dalje: Várady /, br. 3; DF 288086). Baroni Hrvatske i Slavonije sudjelovali su *in exercituali expeditione scilicet preparatione presentis castelli in Greda fiendi* (Várady, br. 7; DF 288090).

Opća ofanziva koju je Žigmund poveo protiv Bosne i koja je trajala 6 godina započela je u u mjesecu lipnju 1404. godine napadom njegovog vojskovođe, mačvanskog bana Ivana Morovića (mađ. János Maróti). Ban je zauzeo Srebrnik, glavnu utvrdu u sjevernoj Bosni, a potom se probio do kraljevske rezidencije Bobovac. Tu je ostavio jedan ugarski garnizon kao zaštitu Žigmundovog saveznika kralja Ostoje. Kaštelani, koje je ban postavio u Srebrniku, kasnije su osvojili utvrdu Brančić (*Branich*) koja je vjerojatno istovjetna s Vrandukom.⁴⁹⁾ Ivana Morovića slijedio je 1406. godine drugi vojskovođa, župan Temišvara, Pipo od Ozore (*Pipo Spano*), čiji je zadatak također bio da dovede pomoćne trupe Ostoji u Bobovac. Godine 1407. sam Žigmund došao je s vojskom u Bosnu, ali se zbog bolesti ubrzo morao iz Bobovca vratiti u Ugarsku. Žigmund je konačno razbio otpor Hrvoja i njegovih saveznika u dva pohoda 1408. godine. Najprije je u svibnju osvojio Dobor i izvršio u njemu pokolj, a zatim se, u rujnu, probio do Maglaja. Daljnje pojedinosti ove ofanzive nisu u potpunosti poznate. No, vijesti o jednoj ključnoj pobjedi doprijele su tada i do Poljske, pa se stiče dojam da je i sam kralj smatrao bosansko pitanje zaključenim. Utemeljenje znamenitog Reda Zmaja koje se dogodilo u Pečuhu 12. prosinca, na njegovom povratku iz Bosne u Budim, također se može protumačiti kao znak trijumfa. Uvjeren u svoju pobjedu, Žigmund je ubrzo potom imenovao svojim namjesnicima u Bosni donedavno svoje najžešće neprijatelje, Hrvata Ivana Nelipčića, kneza Cetine, i vojvodu Hrvoja. U jesen 1410. godine Žigmund se posljednji puta okrenuo k Bosni, krenuvši na jug sve do Srebrenice. U to se vrijeme on ozbiljno zanosio idejom o krunidbi bosanskom krunom. No, predomislio se i konačno potvrdio kralja Ostoju kao gospodara Bosne.

Ugarska kontrola nad Bosnom nije dugo trajala. Nakon što je bio izabran za cara Svetog rimskog carstva, Žigmund je svoje zanimanje usmjerio prema zapadnim problemima. Od tog vremena malo je pažnje posvećivao bosanskom pitanju. Vjerojatno je posljedica takvog odnosa bila i njegova kobna pogreška koju je počinio u vezi s Hrvojem. Naime, u lipnju 1413. godine Žigmund je zbog Hrvojevog napada na zemlje drugog ugarskog vazala, vojvode Sandalja Hranića, proglasio odluku o oduzimanju svih njegovih dobara koje je imao u Ugarskoj i Slavoniji. Već u kolovozu 1413. godine bila je u tijeku ofanziva slavonskog bana Pavla Čupora i usor-

⁴⁹⁾ Tivadar Ortvas, *Oklevélek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*. Isprave za povijest grada Temišvara i Tamiške županije I, sv. 1, Pozsony 1896., str. 398.

skog vojvode Ivana Gorjanskog protiv Hrvoja.⁵⁰⁾ Hrvoje se, pak, nakon što se uzalud nastojao opravdati kod kralja, okrenuo Osmanlijama i pozvao njihove jedinice protiv Ugarske. Posljedica toga bila su pustošenja osmanlijskih trupa u Slavoniji od početka 1414. godine kao i istovremena propast ugarskog gospodstva u Bosni.

U razdoblju ratovanja od 1404. do 1410. godine ugarska kontrola nad Bosnom bila je čvrsto utemeljena. Niz utvrda pao je tada pod Žigmundovu vlast ili u ruke njegovih vojskovođa. Ove su utvrde ostale, kraće ili duže vrijeme, pod ugarskom upravom.

Kako se čini, Srebrnik je bio osvojen 1404. godine. Dubočac, smješten zapadno od Dobra na Savi, izgradio je Žigmund kao graničnu utvrdu. No Vranduk, koji se nalazio još južnije, a bio je zauzet prije 1410. godine, ostao je ugarska granična utvrda barem do 1418. godine. Bobovac, rezidencija bosanskih kraljeva, bio je ugarski posjed u razdoblju od 1404. do 1408. godine. Kralj Ostoja ga je, vjerojatno, ponovno zadobio 1410. godine.⁵¹⁾

Kroz kraće vrijeme Ugarska je kontrolirala i istočnu Bosnu na gornjem toku rijeke Drine. Srebrenicu je Žigmundu ustupio Hrvoje 1410. godine, ali je ona prije 1413., vjerojatno 1411. godine, bila ustupljena srpskom despotu Stevanu Lazareviću. Nepoznata je sudbina utvrda Susjed, Kušlat i Brodar koje je, zajedno sa Srebrenicom, Žigmundu ustupio Hrvoje. Poznato je, ipak, da je u prosincu 1410. godine u Susjedu još uvijek bila smještena ugarska posada.⁵²⁾ Utvrda Kličevac također je od 1410. godine neko vrijeme bila pod Žigmundovom vlašću.⁵³⁾

Južne uporišne točke ugarskog gospodstva u Bosni bili su Toričan u dolini rijeke Lašve, pritoke Vrbasa, i Vesela Straža u gornjem toku rijeke Vrbasa. Što se tiče Vesele Straže, već je dugo poznato da je ona kratko vrijeme prije veljače 1414. godine pala u ruke vojvode Hrvoja.⁵⁴⁾ Nekoliko godina kasnije u izvorima se spominje da je utvrda Toričan, nakon što su je ugarske postrojbe s teškom mukom preotele Hrvoju, vraćena u njegovu vlast. To je izvršeno "na izdajnički način" preko

⁵⁰⁾ O tome svjedoči Čuporovo pismo izdano kod Dragotina 9. kolovoza 1413. godine. DL 43215.

⁵¹⁾ Godine 1414. govori se o jednom kraljevskom dvorjaniku (*palicus*) da je bio u kraljevskoj službi u Bosni u utvrdi *Babouch* prije *non modicum temporis spatium*. DL 24430.

⁵²⁾ DL 95145. *Mad. regist u: ZsO II, br. 8099.*

⁵³⁾ Većina isprava kralja Žigmunda iz tog razdoblja datirana je u gradu. Vidi isprave: *Arhivele Statului - Oradea Mare, Familia Bölöni*, br. 6; DF 261173 (ZsO II, br. 7965); SNA, Leles, *Statutoria*, lit. H, br. 124; DF 211578 (ZsO II, br. 7969); DL 101881 (ZsO II, br. 7974); István Gyárfás, *A jász-kunok története*, sv. III, Kecskemét 1883., str. 562 (ZsO II, br. 7977). O ruševinama te utvrde (kod Sućeske u blizini Srebrenice) usp. ALBH, br. 16.129. Usp. također: *Itinerar König und Kaiser Sigismunds von Luxemburg 1368-1437* [Itinerar kralja i cara Žigmunda Luksemburškog 1368.-1437.], ur. Jörg K. Hoensch, Warendorf 1995., str. 84.

⁵⁴⁾ Lajos Thallóczy, "Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok" [Studije iz bosnarske i srpske biografije i genealogije] *Turul*, sv. 25, Budapest 1907., str. 5. Original DL 101998. O njenom položaju vidi: Con-

kaštelana ove utvrde, plemića iz Baranjske županije, Petra Podoljskog (mađ. Bodolya).⁵⁵⁹ Gotovo je sigurno da se to dogodilo istovremeno s padom obližnje Vesele Straže.

Gore navedeni posjedi nipošto nisu bili jedini i stoga ne pokazuju stvarnu proširenost neposredne ugarske vlasti u Bosni. Valjalo bi spomenuti još neke ugarske utvrde koje su nakon Žigmundovih osvajačkih pohoda došle pod vlast Ugarske. Utvrda Dobor koja je ležala zapadno od Srebrnika, na lijevoj obali rijeke Bosne i koju je 1408. godine osvojio Žigmund, poslije toga se više ne spominje kao ugarski posjed. Utvrda Maglaj, južno od Doboja, spominje se samo u Žigmundovu itineraru. Doboju je očigledno bio osvojen najranije 1415. godine. Budući je bio smješten posred tada osvojenih područja nije mogao izbjeći ugarskoj vlasti. Prema jednom nesigurnom navodu bio je možda i Komotin do 1410. godine u Žigmundovim rukama.⁵⁶⁰

Jasno je da je Hrvojevo odmetništvo u ljeto 1413. godine značilo težak gubitak za Ugarsku. No, iako je ugarska vojska doživjela težak poraz kod Doboja u ljeto 1415. godine, velika područja sjeverne Bosne ostala su i nakon Hrvojeva napada pod kontrolom Ugarske.⁵⁶¹ Žigmund je 1418. godine nagradio Nikolu Apafija, plemića iz Erdelja i zapovjednika Srebrnika, Vranduka i Dubočca, za uspješnu obranu ovih utvrda od tadašnjih Hrvojevih navala.⁵⁶²

Srebrnik je bila jedina od ove tri utvrde koja je trajno ostala ugarska.⁵⁶³ Zapovjednik Srebrnika bio je isprva Ivan Morović, a potom vjerojatno Ivan Gorjanski

---

stantin Jireček, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters* (Irgovačke ceste i rudnici u Srbiji i Bosni u srednjem vijeku), Prag 1879., str. 82; o ruševinama usp. ALBH, br. 12.157.

⁵⁵⁹ ... *quod ipse olim castellanus cuiusdam castri nostri Torychan nuncupati in dicto regno nostro Bozne habiti existens idem castrum nostrum Torychan, quod non sine sudoris viribus copiosorum nostrorum exercituum sumptuosis expensis propter instauratorum, nonnullorumque fidelium nostrorum militum et nobilium strage et periculo, a manibus condem Herwoye de Bozna, paterine iniquitatis alumpni, et aliorum emulorum nostrorum, eiusdem scilicet adherentium, in manu forti ereptum sacre corone dicti regni nostri Hungarie reappropriaveramus, dicto Herwoye restituit et resignavit.* Žigmundova isprava od 22. srpnja 1424. DL 11537.

⁵⁶⁰ Jedna teško oštećena Žigmundova isprava kojoj nedostaje datum bila je izdana *in descensu nostro campestre terre Vzore iuxta castellum Konachy* (Biblioteka dokumentara "Bathyanicum" - Alba Julia, Arhiv Erdeljskog kaptola, fasc. II, br. 64 /265/; DF 277438). Isprava se sa sigurnošću može datirati u proljetni pohod 1410. godine, a jedino je upitno da li se *Konachy* mogu poistovjetiti s Komotinom.

⁵⁶¹ U jednoj ispravi kralja Žigmunda za nekog službenika magistra kraljevskih konjušara Lovre Hédervárija od 29. rujna 1433. godine spominje se da je on bio ranjen u bitci protiv Osmanlija *prope castrum Dobay in eodem regno nostro Bosne ac districtu de Vzura situatum*. DL 59176.

⁵⁶² ... *in castris nostris Vrandak et Zebernek, necnon castellis sive fortaliciis, signanter Dabachach ... in regno Bozne existentibus.* Isprava kralja Žigmunda od 20. ožujka 1418. godine. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenburgen* [Diplomatarij za povijest Njemaca u Erdelju] ur. Franz Zimmermann et al., sv. IV, Hermannstadt 1937., str. 63 i dalje.

⁵⁶³ Prema jednoj ispravi kralja Žigmunda od 11. studenoga 1417. godine plemić Nikola od Csetneka sudjelovao je tada *in conservatione et custodia castri nostri Zebernek (sic) vocati in regno nostro Bozne existentis*. DL 10632.

(mađ. János Garai), brat palatina Nikole, koji je u razdoblju od 1412. do 1417. godine imao i titulu vojvode od Usore (mađ. Ozora).⁶⁰¹ Godine 1422. Ivan je zajedno sa svojom suprugom Hedvigom od Mazovije dobio, u zamjenu za imanja Tokaj i Tállya u Ugarskoj koje je držao kao kraljev zalag, okrug Srebrnik.⁶⁰² Pored utvrde Srebrnik, okrug je obuhvaćao i utvrde Brčko i Grabovac. Ova posljednja se kasnije više ne spominje, dok su prve dvije poslije smrti Gorjanskoga 1428. godine ostale u posjedu njegove udovice.⁶⁰³ Ona ih je, pak, 1430. godine morala predati kapetanu Beograda Matku Talovcu (mađ. Tallóci) i njegovoj braći.⁶⁰⁴ Srebrnik i Brčko bili su u vlasti Talovaca sve do prvih osmanlijskih osvajanja, koja su uslijedila kratko prije 1443. godine.

Vrbas i Kozara, utvrde na sjeverozapadu, također su ostale ugarske. One su do 1413. godine bile u vlasti vojvode Hrvoja, ali su ih, nakon što je pao u nemilost ugarskog kralja, njegovi zapovjednici predali Žigmundovim predstavnicima. Ovaj je povjerio Kozaru grofovima Blagajskim.⁶⁰⁵ Vrbas je u isto vrijeme došao pod upravu nadkancelara Eberharda i njegovih nećaka, braće Albeni.⁶⁰⁶ Kasnije će biti objašnjeno kako je jedan njihov službenik, Nikola Horvat od Plavića (*de Plawycho*), obranio utvrdu Vrbas "na svoj vlastiti trošak" u vrijeme poraza ugarske vojske u Bosni (tj. 1415. godine).⁶⁰⁷ Nakon njegove smrti 1433. godine ove su utvrde predane, kao kraljevski *honor*, Ivanu Blagajskom. On ih je 1435. godine dobio i u zalag.

⁶⁰¹ Prvi puta 20. rujna 1412. godine. Original: DL 43176. Mađarski regest: ZoO III, br. 2708. *Conservatio* nekih nepoznatih utvrda u Bosni bilo je povjereno njegovom službeniku Klementu od Gyule (Baranjska županija) 1416. godine (SNA, Spoločný archív rodu Révay, Rod Gyulay, fasc. VI, br. 33; DF 259941).

⁶⁰² *castrum nostrum Zrebernek vocatum in regno nostro Bozne habitum simulcum castellis Grabowch et Barkazaad ac provinciis Zlamo, Megerechye, Repes et Wecherizka vocatis*. Isprava kralja Žigmunda od 29. lipnja 1422. godine. DL 11225.

⁶⁰³ Isprava Bosanskog kaptola, 18. listopada 1428. godine: *Obrad et Hlapacz de Creskowcz, Iohanne filio Clementis de Gyula, castellani magnifice domine relicte condom Iohannis filii palatini de dicta Gara per ipsam in castro Barca vocato constitutis* (DL 43761).

⁶⁰⁴ Usporedi odluku kraljevskog vijeća i uvodnu punomoć kralja za Matka i njegovu braću od 12. ožujka 1430. godine. DL 43837.

⁶⁰⁵ ...*districtum de Zaru*. Blagay, str. 232.

⁶⁰⁶ O obitelji Alben vidi: Pál Engel - Szilárd Sütő, "Beiträge zur Herkunft und zur Tätigkeit der Familie von Alben in Ungarn" (Frliloz i za podrijetlo i djelovanje obitelji Alben u Mađarskoj), u: *Südost-Forschungen* 54, München 1995., str. 23-48.

⁶⁰⁷ 28. rujna 1428. (SNA, Archív rodu Zay, fasc. B 1, br. 39; DF 265596). Žigmund je nagradio Nikolu, službenika nadkancelara Ivana Albeni, dobrima u Vukovarskoj županiji za zasluge *primo in conservatione castris nostri Orbaz vocati in confinibus regni Bozne*. Nešto kasnije, 20. travnja 1417. godine, Petar od Szentléleka bio je, vjerojatno kao kaštelan, odgovoran za obranu Vrbasa. (HAD, Acta Paulinorum, Garič, fasc. 4, br. 58; DL 35451, mađ. regest: Elemér Mátyusz, "A szlavóniai és horvátországi pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárból" [Isprave slavonskih i hrvatskih pavlinskih samostana u Državnom arhivu] VIII. nastavak, *Levélári Közlemények* 10, Budapest 1932., str. 261). Petar je, također, trebao biti u službi biskupa Ivana buduci da je u razdoblju između 1427. i 1432. godine za njega upravljao Zagrebačkom biskupijom kao *vicarius temporalis*. Dobro je poznato da je Ilija od Kupinovca (*de Kopynych*) u Slavoniji između 19. siječnja i 7. svibnja 1429. godine *in custodia castris Orbaz vocati fuisse occupatus* (isprava suca kraljevske kurije Mateja Pálócija od 9. ožujka 1430. godine. DL 12167).

Krajem vladavine Žigmunda ugarska vrhovna vlast nad Bosnom ponovno je učvršćena. Matko Talovac je u ljeto 1434. godine, u kraljevo ime, poveo jednu ekspediciju protiv Osmanlija u južnoj Bosni i zauzeo utvrde Bočac, Jajce i Vranduk. Posljednja je bila predana Tvrtku ili njegovom bratu Radivoju, dok su Jajce i Bočac ostali u posjedu Talovca. Godine 1437. Matko Talovac je ove utvrde posjedovao kao kraljevski *honor*.⁶⁷ Ovaj puta se zajedno s njima spominje i utvrda Komotin, koja je vrlo vjerojatno došla pod ugarsku vlast 1435. godine.

Zasada je nepoznato kako je okončana ugarska vlast u Bosni. Jedino je poznato da je Srebrnik kratko vrijeme prije 1443. godine pao u osmanlijske ruke, da je Jajce kasnije pripalo bosanskom kralju, a da je Komotin bio posjed Radivoja Ostojića. Nepoznato je, međutim, kada je i pod kojim okolnostima Talovac izgubio ove utvrde.

Uz odobrenje autora s njemačkog preveo Zoran Ladić

PÁL ENGEL

SOME PROBLEMS OF BOSNIAN - HUNGARIAN RELATIONSHIPS
IN THE MIDDLE AGES

ABSTRACT

On the basis of unpublished and published sources that are kept in the Croatian and Hungarian archives the author analysis political and military relationships between Bosnian and Hungarian ruling classes in the fourteenth and fifteenth centuries. The author especially focuses on the following problems: Bosnian officials and landowners in the medieval Hungary, the occupation of West Bosnia by the king Louis I (1356 -1363), the support of the Hungary on the ban and king of Bosnia - Tvrtko in the sixties of the fourteenth century, the Hungarian properties south from the river Sava in the time of king Sigismund. In the article author presents new interpretations of some key problems from the medieval Hungarian and Bosnian history. E. g. he analysis the meaning of medieval term *honor* and its use in practice. Some Bosnian and Croatian noblemen (Vukmir Zlatonosović, Ivan Blagajski) were owners of the land properties as *honores* in medieval Hungary. He also gives a new chronology of Hungarian military actions in Bosnia in 1366/68. The author argues with the statement accepted among historians that the action lasted for just a few weeks. He places the final Hungarian military action in Tvrtko's support in the period between January and March of 1368. The author also considers the complicated political and military relationships between the king Sigismund and the duke Hrvoje Vukčić Hrvatinić at the beginning of the fifteenth century.

⁶⁷ *Castra Bosnae: castrum Jajcze, castrum Komothyn, castrum Bochacz* (Engel, *Királyi hatalom*, str. 203). Ladislav Svetački (*de Zemche*), jedan slavonski plemić, sudjelovao je u obrani Jajca. DL 74492.